

## **Odboj v Protektorátu Čechy a Morava – součást evropského protifašistického hnutí odporu**

Pavel KOPEČEK

**Abstrakt:** Příspěvek srovnává odbojové protifašistické hnutí v období 2. světové války v jednotlivých okupovaných zemích. Rovněž stručně analyzuje nejvýznamnější faktory a události, které ovlivňovaly protinacistický odboj v Protektorátu Čechy a Morava.

**Klíčová slova:** odboj, druhá světová válka, okupace, partyzánské hnutí, Protektorát Čechy a Morava, exilové vlády, nacismus

Otázka protifašistického hnutí odporu patří nejen u nás, ale i v jiných evropských státech mezi významná témata dramatického a rozporuplného období 2. světové války. I když hlavní zásluhu na porážce mocností Osy měly armády států protifašistické koalice, nezanedbatelnou úlohu sehrála i odbojová hnutí v podmaněných zemích. Ta kromě svého čistě vojenského významu představovala i jasnou alternativu k trpnému podvolení se okupační moci, nebo dokonce k aktivní kolaboraci. Charakter, možnosti a cíle odboje v jednotlivých zemích se pochopitelně odvíjely od celé škály konkrétních okolností – předcházejícího politického, hospodářského a kulturního vývoje, geografických podmínek, rozsahu okupačního teroru, vzdálenosti od frontových linií, vztahů mezi jednotlivými odbojovými směry apod.

Protifašistický odboj měl řadu diametrálně odlišných forem – od rozmnožování letáků a agitaci přes špionáž a sabotáže až po ozbrojený boj

často přecházející v otevřená povstání. V některých zemích odbojové proudy různého politického zaměření navzájem spolupracovaly (Francie, Norsko, Československo), jinde bojovaly nejen proti okupačním silám, ale často i proti sobě (Polsko, Jugoslávie, Řecko). Specifické postoje většinou zastávaly komunistické odbojové skupiny, které se během války zpravidla přizpůsobovaly zahraniční politice Sovětského svazu a jejichž konečným, i když z taktických důvodů často skrývaným cílem bylo nastolení komunistického režimu v jejich zemi. (Snaha o výrazné politické a hospodářské změny oproti předválečnému stavu byla ovšem přítomna v teorii a praxi i řady nekomunistických odbojových směrů.)

Významnou úlohu při organizaci odboje a při vytváření vlastních vojenských jednotek sehrávaly exilové reprezentace okupovaných států, které sídlily většinou v Londýně. Velmi často se ovšem mezi exilovou složkou odboje a rezistencí na okupovaném území projevovalo napětí, které vyplývalo mj. ze snahy získat hlavní podíl na určování poválečného vývoje ve své zemi. S výjimkou některých balkánských států (Jugoslávie, Albánie) byly tyto rozpory vyřešeny ve prospěch těch zahraničních center odboje, která se mohla opřít o přímou podporu velmocí antifašistické koalice a jejich vojenských sil. Z tradic protifašistického odboje 2. světové války se také zrodila řada osobností mimořádně významných pro poválečný politický vývoj svých zemí, ať už to byl generál Charles de Gaulle ve Francii nebo komunistický partyzánský velitel Josip Broz-Tito v Jugoslávii (Kuklík, Kuklík, 1995, s. 93).

Situace hnutí odporu v Polsku byla komplikována jeho vztahem k Sovětskému svazu, který si v září 1939 s nacistickým Německem rozdělil polské území. Za této situace značná část polského odboje byla orientována nejen protinacisticky, ale i protisovětsky. Nejvýznamnější polskou odbojovou organizací byla *Armia Krajowa* (Zemská armáda), která byla podřízena polské exilové vládě v Londýně. Vedle ní vedly boj i komunistická *Gwardia* (později *Armia*) *Ludowa* (Lidová garda, později armáda) a *Bataliony Chłopskie* (Rolnické prapory) organizované Lidovou stranou. V srpnu 1944 zahájila *Armia Krajowa* ve Varšavě povstání proti nacistům, které mělo osvobodit polské hlavní město ještě před příchodem Rudé armády. Sovětská vojska nijak povstání nepomohla a Němci ho krvavě potlačili. Na polském území, ze kterého

nacisty vytlačila Rudá armáda, se pak pod sovětskou patronací chopili moci polští komunisté a část podzemí pokračovala v ozbrojeném boji proti nim.

Zpočátku velmi specifické rysy mělo odbojové hnutí v *Dánsku*, v němž po okupaci země německou armádou v dubnu 1940 zůstala formálně u moci legální dánská vláda a v čele státu král Kristián X. Situace se poněkud vyjasnila až v létě 1943, kdy po konfliktu s německými okupačními orgány podala vláda demisi, parlament byl rozpuštěn a dánští námořníci potopili své válečné lodi, aby nepadly Němcům do rukou. Významným činem odbojových skupin tzv. Svobodných Dánů se stala záchrana většiny místních Židů, kteří byli před hrozbou nacistických vyhlazovacích táborů odvezeni do neutrálního Švédska (Pečenka a kol., 1995, s. 318).

Odlišná byla oproti Dánsku situace v *Norsku*, z něhož po německé agresi na jaře 1940 uprchli král Haakon VII., vláda i značná část parlamentu do Velké Británie a odtud řídili boj proti okupantům. Díky námořnímu spojení s Velkou Británií byl norský odboj, v němž dominovaly vojenské organizace *Kretsen* a *Milorg*, poměrně dobře vyzbrojen a ve spolupráci se spojeneckými speciálními jednotkami a britskou SOE provedl řadu účinných diverzních akcí, např. přepad továrny na těžkou vodu v Rjukanu (Macksey, 2002, s. 57–58).

Rovněž v *Nizozemí* odešla královna Vilemína spolu s vládou po obsazení země v květnu 1940 do londýnského exilu a nizozemské ozbrojené síly pokračovaly po boku spojeneckých vojsk ve válečném úsilí. Odbojové hnutí v okupované zemi mělo mj. kvůli nepříznivým geografickým podmínkám zpočátku jen málo možností k otevřenému ozbrojenému boji, a proto se zaměřovalo se na vydávání ilegálních novin a časopisů, zpravodajskou činnost a pomoc Židům a uprchlíkům z totálního nasazení. K růstu aktivity podzemí, které si jako koordinační orgán jednotlivých odbojových směrů vytvořilo tzv. *Radu odboje*, došlo pak s postupem spojeneckých armád v závěrečné fázi okupace (Horst, 2005, s. 423).

Složitější bylo postavení odboje v *Belgii*, v níž po německém útoku na jaře 1940 král Leopold III. podepsal kapitulaci a přijetím německé „ochrany“ zkomplikoval pozici exilové vlády v Londýně. Rovněž

v belgickém podzemním hnutí existovala řada ilegálních organizací včetně exilovou vládou řízené *Tajné armády* a komunistické *Fronty nezávislosti*.

Vůdčí postavou hnutí odporu ve *Francii* se stal generál Charles de Gaulle, který z Londýna řídil hnutí *Svobodná* (od roku 1942 *Bojující*) *Francie*. Zejména díky úsilí jeho emisara Jeana Moulina se podařilo na jaře 1943 sjednotit rozhodující domácí odbojové skupiny do *Národní rady odboje* (Filippi-Codaccioni, 1994, s. 241). Ozbrojené akce na okupovaném území řídil od počátku roku 1944 štáb *Francouzských vnitřních sil* v čele s generálem M. P. Koenigem. Francouzský odboj zesílil zejména po vylodění spojeneckých vojsk v Normandii v červnu 1944, kdy se francouzští odbojáři významně podíleli na osvobození své země (viz např. povstání v Paříži v srpnu 1944).

Boj proti okupačním silám Osy v *Jugoslávii* měl současně charakter občanské války, ve které se v často brutálně vedených střetnutích utkávaly ozbrojené síly zneprátelených národních a politických skupin. Na královskou exilovou reprezentaci v Londýně bylo napojeno velkosrbsky orientované četnické hnutí pod vedením plukovníka Dragoljuba Mihailoviće, které bylo také zpočátku podporováno Brity. Ti se ale posléze přeorientovali na vojensky mnohem efektivnější komunistické partyzánské síly pod vedením Josipa Broze-Tita. Na konci listopadu 1942 byl komunisty založen v bosenské Bihaći *Antifašistický výbor národního osvobození* (AVNOJ), ke kterému se připojila i řada představitelů předválečných politických stran (Vykoukal a kol., 2000, s. 42). Na konci listopadu 1943 měla už *Národně osvobozená armáda* 300 tisíc mužů a představitelé Velké trojky uznali na konferenci v Teheránu J. B. Tita za samostatného spojeneckého vrchního velitele. Vyhnání okupačních vojsk ze země víceméně vlastními silami a zároveň i vítězství v krvavé občanské válce umožnilo jugoslávským komunistům stát se dominantní silou v poválečném vývoji své země.

Konflikty mezi jednotlivými odbojovými proudy probíhaly i v *Řecku*, které bylo po vojenské porážce na jaře 1941 okupováno bulharskými, italskými a německými vojsky. Král Jiří II. a vláda odešli do exilu do Káhiry a nejsilnější pozice v domácím hnutí odporu získala komunisty zorganizovaná *Národně osvobozená fronta* (EAM), jejíž ozbrojenou



formací byla *Řecká lidová osvobozenecká armáda* (ELAS). Vedle ní působily v Řecku i další odbojové formace – *Národní republikánská řecká liga* (EDES) a *Národní a sociální osvobození* (EKKA). Na jaře 1944 už *Národně osvobozenecká fronta* fakticky kontrolovala většinu země, ale její pozice byly relativizovány chybějící zahraniční podporou, protože J. V. Stalin na základě dohody s W. Churchillem z října 1944 přenechal rozhodující vliv v Řecku Britům (Vykoukal a kol., 2000, s. 45). Britská vojska pak zasáhla na straně sil věrných královské vládě proti odbojovým formacím vedeným řeckými komunisty.

V *Albánii*, okupované v dubnu 1939 fašistickou Itálií, získala v průběhu války převahu komunisty vedená *Národně osvobozenecká fronta* (FNÇ), jejíž ozbrojenou složkou bylo *Národně osvobozenecké vojsko* (UNÇ). Jejich soupeřem byla monarchistická organizace *Legalitetti* (Zákonnost) a nacionalisticky a republikánsky orientovaná *Balli Kombëtar* (Národní fronta). Vývoj v Albánii byl ovšem v závěrečné fázi války výrazně ovlivňován dominantní úlohou Titovy partyzánské armády v sousední Jugoslávii (Vykoukal a kol., 2000, s. 42–44).

V okupovaných oblastech *Sovětského svazu* se postupně rozvinulo rozsáhlé partyzánské hnutí koordinované s bojovým úsilím Rudé armády, které se nacisté pokoušeli potlačit brutálním terorem proti civilnímu obyvatelstvu. V počáteční fázi sovětsko-německé války představovaly významnou část partyzánských sil některé odříznuté armádní jednotky. Partyzánské hnutí, organizované NKVD a později operačně řízené zvláštními štáby u velení jednotlivých frontů Rudé armády, kromě čistě vojenských úkolů plnilo i důležitou roli při kontrole okupovaného území ze strany sovětského vedení. Zejména na Ukrajině a v Pobaltí vznikla však i nekomunistická národní odbojová hnutí, která po ústupu Němců pokračovala v boji proti obnovovanému sovětskému režimu.

Odlišný charakter než v okupovaných státech mělo odbojové hnutí v zemích Osy. V *Itálii* došlo k rozmachu protifašistického hnutí až po pádu Mussoliniho režimu v roce 1943. Italští partyzáni, jejichž hlavní silou byly *Garibaldiovské brigády* a od roku 1944 v severní části země *Oddíly dobrovolníků* svobody, vedli zápas s německými okupačními silami i s domácími fašisty. Jakousi formální tečkou za bojovým úsilím italského odboje pak bylo zajetí Mussoliniho a jeho poprava 28. dubna 1945.

Velmi omezený rozsah mělo odbojové hnutí v samotném *Německu*, v němž se vojenská opoziční skupina kolem generála Becka a plukovníka Stauffenberga neúspěšně pokusila 20. července 1944 o puč, pro jehož zahájení měl být signálem atentát na Hitlera. V *Rumunsku*, *Bulharsku* a *Maďarsku* lze o odboji jen stěží mluvit, protože značná část opozice proti tehdejším vládnoucím režimům mohla působit na legální bázi, i když i na území Rumunska a Bulharska operovaly určité partyzánské formace. Na *Slovensku* působily zpočátku pouze izolované pročeskoslovenské a komunistické odbojové skupiny, situace se zde začala výrazně měnit po obratu ve vývoji 2. světové války. V tzv. Vánoční dohodě z prosince 1943 došlo ke sjednocení části občanského a komunistického odboje na bázi *Slovenské národní rady* a k zahájení příprav Slovenského národního povstání.

Odbojové hnutí v *Protektorátu Čechy a Morava* začalo vznikat v souvislosti s okupací českých zemí nacistickým Německem v březnu 1939 jako jedna z prvních protinacistických rezistencí v Evropě. Formovalo se v situaci, kdy ještě neprobíhal válečný konflikt – ten propukl až o půl roku později. Tato skutečnost měla pochopitelně své výhody i nevýhody. Na jedné straně vznikající české rezistenci chyběla otevřená vnější podpora, na straně druhé i ohledy na zahraničí nutily nacisty zpočátku vystupovat v Protektorátu Čechy a Morava aspoň navenek relativně umírněně a mj. postavit do čela české protektorátní správy osobnosti, které představovaly určitou kontinuitu s předcházejícím československým obdobím. Tak mohlo dojít k tomu, co nemělo obdobu v jiných okupovaných zemích – ke kontaktům, a dokonce k aktivní spolupráci vrcholných představitelů oficiální české protektorátní reprezentace s domácím podzemním hnutím i zahraničním odbojovým centrem. Tento stav byl ovšem v důsledku vzrůstajícího tlaku nacistů na protektorátní vládu i na celou českou společnost dlouhodoběji neudržitelný.

V jistém smyslu je paradoxní, že v tomto „mírovém“ období měla v českém ilegálním hnutí nejvýznamnější úlohu „podzemní armáda“, tj. Obrana národa, která hrála podobnou roli jako vojenské organizace vytvořené např. v rámci polského nebo norského odboje. Pro český odboj byl ovšem mír mezi 15. březnem a 1. zářím roku 1939 v podstatě nežádoucím stavem a všechny jeho naděje se upíraly k vypuknutí války,

která měla přinést obnovení české státnosti. Mezi příslušníky důstojnického sboru československé armády se také výrazně uplatňoval motiv nenaplněného poslání armády, která nesměla bojovat v září 1938, a v českých vlasteneckých kruzích byla armáda často chápána jako jediná instituce předmnichovské republiky, která vyšla se ctí z národní tragédie podzimu roku 1938 (MZMB, Přikryl, s. 46).

Hlavní část aktivit českého odboje byla v prvních letech okupace z velké části motivována mylnými odhady. Jeho vedoucí představitelé se opakovaně domnívali, že rozhodující kolo zápasu s nacistickým Německem je už nadosah a že je nutné se na něj co nejlépe připravit – ať už rozsáhlou výstavbou podzemní armády v roce 1939, nebo aktivizací ilegální činnosti v létě 1941. Logicky pak následovaly tvrdé protiúder okupační moci – rozbití hlavních sil Obrany národa na přelomu let 1939 a 1940 a teror 1. stanného práva na podzim roku 1941, který zdecimoval nejdůležitější organizace českého odboje napojené na ÚVOD.

Rok 1942 pak představoval asi nejvýraznější mezník ve vývoji českého podzemního hnutí v průběhu nacistické okupace. Na jedné straně se atentát na R. Heydricha, k jehož úspěšnému provedení se spojily síly zahraničního i domácího odboje, stal asi nejviditelnějším a nejvýraznějším činem českého protinacistického hnutí v průběhu 2. světové války. Na druhé straně krvavý protiútok nacistů po atentátu způsobil českému odbojovému hnutí nejhlubší krizi v celém průběhu okupace, z něhož se prakticky celý rok 1943 těžce vzpamatovalo.

S postupným vyčerpáváním sil domácí rezistence zákonitě rostl význam zahraničního odboje, jehož londýnskému centru se postupně podařilo překonat hlavní problémy spojené se svým uznáním ze strany velmocí protihitlerovské koalice. (V tom byla situace československého exilu hodně podobná pozici generála Charlese de Gaulla, pocho-pitelně zde ale absentovaly velmocenské souvislosti postavení Francie v evropské politice.) Zejména od druhé poloviny roku 1944 pak došlo i k oživení domácího odbojového hnutí, v němž se přes nedostatek zbraní projevoval zřetelný příklon k ozbrojeným aktivitám. Na rozmachu odboje v českých zemích se výrazně podílel příchod řady parašutistických desantů z Velké Británie i SSSR a přes úsilí nacistických bezpečnostních sil se v některých oblastech protektorátu začalo rozvíjet

partyzánské hnutí, jehož aktivita kulminovala v závěrečných měsících války. Povstání, které vypuklo na řadě míst českých zemí v květnu 1945, se pak stalo vyvrcholením a zároveň i epilogem činnosti odbojového hnutí. Přes toto závěrečné vzepětí se domácí rezistence už nedokázala stát rovnocenným partnerem zahraničního odboje, jehož dominance se projevila při formování poválečné podoby obnoveného československého státu – což ovšem bylo analogické k situaci ve většině nacisty okupovaných zemí.

Co se týče podmínek okupačního režimu, v rámci něhož české odbojové hnutí po převážnou část nacistické okupace působilo, jeho charakter byl v určitých ohledech na pomezí mezi „západním“ a „východním“ modelem. Na jedné straně zde existovala vnější kulisa „samosprávného“ Protektorátu Čechy a Morava a většinou jen výběrový teror namířený proti aktivním odpůrcům nacistické nadvlády – což připomínalo režimy vytvořené nacisty např. v Dánsku, Norsku nebo Holandsku –, na straně druhé zde byly přítomny budoucí plány „konečného řešení české otázky“, jejichž drastičtější varianty byly aplikovány na okupovaném území Polska nebo SSSR (Maršálek, 2002, s. 201). Tyto skutečnosti ztěžovaly domácímu odbojovému hnutí jeho pozici, protože zužovaly jeho personální základnu – motivem pro účast v ilegálním hnutí totiž nemohlo v drtivé většině případů být bezprostřední existenční ohrožení, ale jen osobní svobodné rozhodnutí každého jednotlivce.

V neposlední řadě se český odboj v Protektorátu Čechy a Morava musel v průběhu okupace vyrovnávat s řadou obtížně překonatelných překážek, k nimž patřil např. nedostatek skutečně nepřístupných míst na vlastním území a po většinu okupace i značná vzdálenost od front, která znemožňovala ve větší míře podporu zvenčí. Pro rozsáhlejší zásilky zbraní a dalšího materiálu chyběla v dané chvíli buď silná domácí odbojová organizace, která by je mohla přijmout a účinně využít, nebo příznivá situace na bojištích, jež by umožňovala aktivizaci vlastní činnosti, nebo konečně ochota zahraničních spojenců se tímto způsobem angažovat. Výsledkem bylo, že český odboj byl dodávkami zbraní podpořen prakticky nejméně ze všech rezistencí na území okupované Evropy. Nemohl tak sehrát roli, se kterou počítal, tj. být vůdčí silou při



obnovení české státnosti, přesto se svou činností a obětmi důstojně zařadil do kontextu evropského protifašistického hnutí odporu.

### **Použitá literatura a prameny:**

- FILIPPI-CODACCIONI, A. M. a kol. *Dějiny 20. století*. Praha: Mladá fronta, 1994.
- HORST, H. *Dějiny Nizozemska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
- HRBEK, I., HRBEK, J. *Krvavé oceány*. Praha: Naše vojsko, 1994.
- KUKLÍK, J., KUKLÍK, J. *Dějiny 20. století*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Práce, 1995.
- MACKEY, K. *Zapalte Evropu! Partyzáni v Evropě za 2. světové války*. Brno: Jota, s.r.o, 2000.
- MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2002.
- PEČENKA, M. a kol. *Encyklopedie moderní historie*. Praha: LIBRI, 1995.
- VYKOUKAL, J. a kol. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: LIBRI, 2000.
- Moravské zemské muzeum Brno (MZMB), pozůstalost PhDr. Josefa Přikryla, i. č. 6078, PŘIKRYL, J.: *Vojenská odbojová organizace ON na Moravě*, II. část, s. 46.

### **Kontakt na autora příspěvku:**

PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.  
Katedra společenských věd  
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci  
Žižkovo nám. 5  
771 40 Olomouc  
e-mail: kopecekp@pdfnw.upol.cz